

ИСТОРИЈАТ ГАРДЕ

Постанак Гарде и њен развој у тесној су вези са стварањем и развојем српске војске и српске државе у целини. Први кораци ка организацији регуларне српске војске почињу током Првог устанка који је подигао вожд Карађорђе, када је у време примирја 1808. године установљен један батаљон „регулаша”. Спомиње се и јединица састављена од неколико потпуно униформисаних пешака – Српска гарда (*Serves-Garde*) која је, изгледа, чувала Совјет. Иако ће гарда као војна јединица са задатком да буде телесна стража владара формално настати у Србији тек половином 19. столећа, у време Првог српског устанка припадници Српског козачког пука образовали су одред од 30 козака који су били Карађорђева лична пратња и заштита¹.

ОСНИВАЊЕ ГАРДЕ – КЊАЖЕСКА ГАРДА КНЕЗА МИЛОША

Од 1825. године кнез Милош Обреновић покушава да у оквиру полуаутономије Београдског пашалука успостави сопствену војну организацију. После „уписних пандура” из 1825. године и „солдата” из 1827, које је представљао као полицијске снаге за одржавање унутрашњег реда,² долази на идеју да оформи посебне војне јединице по угледу на Руску гарду.³ Заснивајући своје намере на правима стеченим Букурешким миром и Акерманском конвенцијом, кнез Милош остварује свој план после пораза Турске у рату са Русијом 1829. године, на основу нових уговора по којима је Србија стекла пуну аутономију, а њена права су међународно гарантована. (Једренски уговор из 1829. и Хатишериф из 1830).⁴ Тачком 8 Хатишерифа даје се право Србији да држи оружану силу, потребну да би се предупредили немири и нереди, а посебним султановим бератом кнез Милош је добио наследно кнежевско достојанство. На основу ових привилегија кнез је формирао личну стражу, „Књажеску гвардију”. Тиме је поставио темеље регуларној српској војсци, али и оружаном сили оданој владару и спремној да брани његов престо. Узевши за узор руску царску гарду, у то доба најелитнији војни састав у Европи, српски кнез жели не само да се додвори Русији као покровитељки Србије него показује озбиљне аспирације и амбиције да у оквиру свог вазалног статуса, стварањем редовне војне силе, осигура себи и својим наследницима положај у земљи, али и у ширем геополитичком окружењу.

1 Бранко Богдановић, *Српски козачки пук 1810–1812. године, Историјски часопис*, књ. XLIV, Београд 1998, 162

2 АС, ЗМП - 1848

3 Вук Караџић, *Преписка*, књ. II, Београд 1908, „а 1829. године слушајући из новина за Руску гарду, како се бије са Турцима... 648

4 Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, књига трећа, Београд 1912, 156–157

Наредбом из 1829. године тражио је од нахијских старешина „да му одређени број младића стаситих и гледних упишу и до Ђурђев-дне идуће године у Пожаревац пошљу” наговештавајући родитељима да ће ови уписани гардисти „кроз школу проћи како би се научили читању и писању и тиме спремили за будуће чиновнике и старешине народне”.⁵ Вук наводи да кнез Милош „...у почетку 1830. године изда писмену заповест, те и он из чиновнички и кметовски синова састави *себи гарду*”.⁶ Службу у Гарди кнез Милош представља као примамљиву школу будућих кадрова у државној управи, а себи обезбеђује ода-не администраторе и послушнике међу најутицајнијим народним првацима.

Крајем априла 1830. приспела су у Пожаревац 73 младића које је кнез одмах обукао „у нове мунди-ре који су за њих раније спремљени били” и дао им назив „кадети”. Главни командант био је Тома Вучић Перишић, „главни сердар војени и шеф Књажевске Гарде”, а непосредне старешине били су капетан

Илија Момировић и Петко Миленковић. Кадети су одмах кренули у „Гвардиску школу”, где су се пре подне учили читању и писању, а после подне се бавили војним вежбањем. Учитељ им је био Илија Мандић из Војводине. У другој половини године Гарда је удвостручена, придодат је још један официр, Михаило Павловић⁷ и још један учитељ Мојсило Јанковић.⁸

У својим *Белешкама* Младен Жујовић, један од првих кадета, опширно описује како је формирана прва гардијска јединица. „Свега се одабрало за чету 150 момака; међу њима нас није било више од 20 који смо зна-ли писати. Одмах нас обуку у

⁵ Споменница на прославу шездесетогодишњице Краљеве гарде, 1838–1898, Београд 1898, 5

⁶ Вук Караџић, *Преписка...* 648

⁷ У архивским документима дотични се потписује као Михаило Павлов и према казивању Младена Жујовића био је Рус.

⁸ Споменница... 6–7;

Наредник и војник у Пожаревцу 1829. акварел, реконструкција Павла Васића (породица Васић)

мундире, који су готови били, и одведу нас у цркву да се закунемо како ћемо се добро учити и Господару верни бити. Тада сам приметио да се многи регрути нису умели ни прекрстити. То је било првог или другог маја. Чета се наша назвала *Гарда*. По том нас почеше учити неки каплари из Аустрије по имену Благоје и Сава.”⁹ Пошто је Гарда подељена на два дела Жујовић се обрео у Крагујевцу: „Пошто смо два и по месеца учили, пусте нас мало кућама, заповедив да на позив одма дођемо. У Августу позову нас у Пожаревац где смо се сви искупили. Ту нам је за командира постављен г. Илија Момировић, родом из Крушевца, који је у тринаестом лету пребегао у Бесарабију и тамо нешто о зекциру сазнао, па сада се из Русије био вратио. Г. Момировић поче нам командовати по руски.”

Гардисти су свој велики деби имали крајем године приликом свечаности организоване поводом читања Хатишерифа. Тада су били распоређени испред дворова (Господарског конака и Новог конака – Конака књегине Љубице), затим у Савамали, на Варош капији, а Анастас Јовановић наводи да их је видео приликом одласка на егзерцир на Велику пијацу.¹⁰ Приликом проглашења Хатишерифа на Ташмајдану 30. новембра / 12. децембра¹¹ 1830. у кнежевој пратњи била је и униформисана Књажеска гарда. „Ми смо војници стајали пред црквом упарађени. Из цркве је Књаз пошао ка Ташмајдану у Палилули, где је била подигнута трибуна на којој је књаз с великашима и с Пашом београдским стајао, и око које смо се ми војници упарадили. (...) Кад је то објављено ми смо војници опалили плотун из пушака.”¹²

9 Младен Жујовић, *Белешке*, Београд 1902, 14

10 Љубомир Никић, *Аутобиографија Анастаса Јовановића, Годишњак Музеја града београда, књ. III*, 1956, 400

11 Датуми по новом календару у 19. веку разликују се од датих за дванаест дана.

12 Младен Жујовић, *Белешке*, 15–16

Бандист кнеза Милоша
1832–1835. акварел,
реконструкција Павла Васића
(породица Васић)

Гарда је тада на Србе учинила охрабрујући, а на Турке поразан утисак јер су у њој видели праву српску војску, снагу нове пробуђене Србије.¹³

У пролеће 1831. године регрутована је још једна чета – *Друга Гарда* која је становала у Пожаревцу. Следеће године, када је изграђена касарна у Крагујевцу, прешла је и ова јединица у град на Лепеници и оформљен је батаљон. Године 1831. кнез Милош је преузео музички ансамбл – „банду” од свога брата, господара Јеврема и обукао их у китњасте мундире по угледу на европске војне оркестре. У рапорту од 13. јуна / 25. јуна 1831. године капетан Момировић извештава кнеза да је из Шапца у Крагујевац приспео капел-мајстор Јосиф Шлезингер. Истом приликом подноси рапорт о бројном стању Гарде: капетан 1, официра 12, капел-мајстор 1, музиканти 52, војници здрави 132, отпуштени 10, болесних 5...¹⁴ „С бандом смо марширали први пут из Београда у Топчидер, кад се Госпођа Савка Књажева ћер удала за Јована Николића родом из Маџарске.”¹⁵

Пошто је 1832. установљена Коњичка гарда, „Књажеско-гвардијски коњички ескадрон” од 50 младих, „...од 20 година, нежењени, одрасли, гледни, здрави, не пијаница и не ветрогоње но стални људи”¹⁶ број гардиста, са одељењем у Крагујевцу, повећан је на 200. Командант Књажеског гвардиског коњичког ескадрона био је „ритмајстор” (капетан) Коста Хранисављевић.

Тиме је постављен темељ регуларној војсци сталног кадра која је 1833. била подељена у пет одељења распоређених у Крагујевцу, Пожаревцу, Топчидеру и Ђуприји: прва и друга „Књажеска пешачка гвардија”, „Књажески гвардиски коњички ескадрон”, одељење „старих војника” уписаних још 1825. године и војна музика „Књажевско-србска банда”. Поред ових јединица уз кнеза Милоша су се стално налазиле и две нерегуларне формације: пешачка – кнежеви пандури и коњичка – кнежеви момци.

Међутим, Вук Караџић је критички расположен: „Чини ми се, да је у почетку одређено да буде триста гардиста, и обрицано је да ће живети господски, и даће од њи у напредак бивати сви чиновници; но не знам, јели кад и пуно двеста састављено, и живе сви као и други солдати, проклињући своју срећу и једнако уговарајући да беже сваки својој кући, да се жене и да живе као и остала њиова браћа.”¹⁷

По другим изворима, према првим гардистима кнез је испољавао готово очински однос и старање, руководећи се понашањем главе породице према задружној чељади. Сходно том фамилијарном тону на Милошевом двору, бригу о Гарди водила је цела кнежева породица. Кнегиња Љубица у једном писму из 1830. извештава кнеза Милоша о стању болесних гардиста и о корацама које предузима за њихово оздрављење. Интересантан детаљ представља чињеница да је „Шеф од коњичке гарде” постао 1834. године млади кнежевић – бег Михаило који, иако тек дечак од једанаест година, уредно извештава свога оца, кнеза Милоша, о аквизицијама коња и даровима примљеним за ову јединицу.¹⁸

О начину указивања поштовања кнезу Милошу пише први број *Новина србских* 27. јануара / 8 фебруара 1834. године: „На један сат испред Крагујевца дочекана је Његова Светлост... (од многих званичника)..., а мало ближе к вароши од Коњичке гарде под начелником њеним Константином Хранисављевићем. Пред Двором самим стајала је на равници Пешачка гарда под начелником својим Мијаилом Павловим и до ње банда Књажеска; гарда је учинила обичну почест Књазу, и викнула три пута 'Ура!' банда је свирала, барјаци су спуштени били, звона су звонила.” После завршетка дочека „обе гарде прошле су при свирању банде, два три пута по равници, и после преко моста вратиле се у касарну.” Гарда је учествовала и у процесији на Сретењској скупштини 4/16. фебруара 1835. године: „Напред је ишла гарда

13 Радосав Марковић, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, САН, Београд 1957, 21

14 Архив Србије, КК X-23

15 Младен Жујовић, *Белешке*, 17

16 *Споменица на...* 9

17 Вук Караџић, *Преписка...* 648

18 *Споменица...* 6-7

са музиком војеном, за њом г. Јован Мићић пуковник носио је посвећену заставу Србске боје, окружен са дванајест кметова.”¹⁹

Током читаве своје владавине кнез Милош показује изразито интересовање за унапређење и изглед војне организације. То занимање проистиче из свести да је изглед војске врло битан за стварање утиска о њој као и да је изглед кнежеве (војне) пратње одраз самог кнежевског положаја. За врло важан пут султану у Цариград 1835. године, коме је ишао да захвали на примљеним симболима кнежевског достојанства, кнез Милош је опремио један вод коњаника, „козака” који су га пратили као нека врста телесне гарде. Пажња с којом је надгледао прављење одела за ађутанте и војнике и учествовао у томе, показује да му је било веома важно како ће пред султаном изгледати и какав ће утисак на њега оставити.²⁰

Приликом посете султану као знак посебне царске милости кнез Милош је добио шест топова који су

били основа за формирање прве артиљеријске јединице у Србији. Повратком тридесетак питомаца са трогодишње официрске обуке у Русији 1836. године створени су услови да се образују два артиљеријска одељења, једно у Крагујевцу под командом капетана Стојка Ранковића и друго у Пожаревцу под командом прапоршчика Илије Марковића, са по једном батеријом топова. Када је 1837. набављено још 16 топова из Беча, састав одељења проширен је на четири батерије. Артиљерци су били униформисани и са Пешачком и Коњичком гардом чинили су регуларну српску војску.

У лето 1837. године образовао је кнез Милош специјално одељење Коњичке гарде. То је била његова свита за

19 Г: Јовановић, *Полазак Књаза српског Милоша Обреновића I у Цариград*, Београд 1866, 35–36

20 Архив Србије, КК VII 115, 116, 122-125, КК VI -589/590

Козак кнеза Милоша 1835.
акварел, реконструкција Павла
Васића (породица Васић)

Кнез Милош 1835, портрет Уроша Кнежевића
(Историјски музеј Србије, Београд)

најсвечаније прилике. Ови младићи одабрани из свих нахија, пореклом из „отмених” кућа, наочити, храбри и одважни, богато одевени у турска одела и раскошно наоружани чинили су телесну кнежеву стражу. „Момачка” служба у кнежевом конаку биће расадник будућих чиновника, народних старешина и носилаца највиших звања у земљи.²¹ Овај принцип потрајаће све до скорашњих времена и многи гардијски официри оствариће врло успешне војне каријере чак и у много каснијим периодима и потпуно друкчијем друштвеном поретку. „Момци” или „кабадахије” биће главна оружана одбрамбена формација и на Двору младога кнеза Михаила.²²

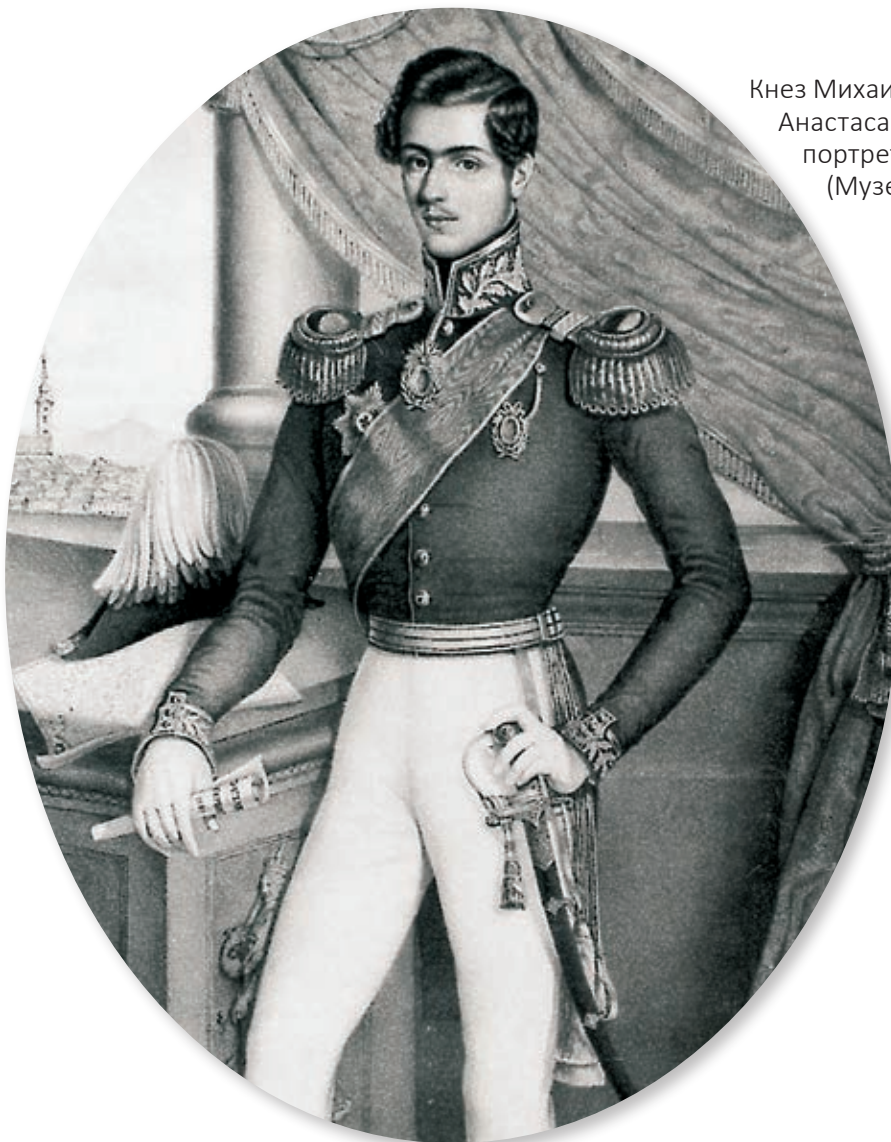
21 Радосав Марковић, *Војска...* 19–20, 44, 50, 146, 160

22 Љубомир Никић, *Аутобиографија...*, 410

У СЛУЖБИ КРУНЕ

У *Споменици на прославу шездесетогодишњице Краљеве гарде* наводи се да је Указом од 12/25. маја 1838. године кнез Милош установио команду Кнежевске гарде. Тај датум је био записан и на застави која је гарди тада додељена. Отада се тај датум сматра даном оснивања Гарде као владаочеве телесне страже. Њега ће поштовати и династија Карађорђевић. Међутим, до сада нисмо наишли на конкретне податке о садржају тог документа.

У бурним пролећним данима 1839. године војска је била толико одана кнезу Милошу да је Књажевска гарда дигла побуну против Државног савета. Иако угушена без крви, побуна је, два дана пред одлазак кнеза Милоша из Србије, довела до укидања „Књажевске гвардије” и свођења војне силе на знатно мање, *Гарнизона војство*, које су чинили једна пешадијска чета и батерија топова. Нова олигархија желела је да предупреди сваку могућу везу и поистовећивање војске са сувереном какву је успоставио кнез Милош, а могао наставити његов син, млади кнез Михаило. И мада је већ следеће године кнез Михаило обновио у Крагујевцу и коњички ескадрон и пешадијски батаљон, Гарда као војна јединица није поново оформљена.²³

Кнез Михаило 1842. литографија Анастаса Јовановића по портрету Јована Поповића (Музеј града Београда)

²³ Радосав Марковић, *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938, 126

ДОБА УСТАВОБРАНИТЕЉА И ПОВРАТАК КНЕЗА МИЛОША

Владавина кнеза Александра Карађорђевића (1842–1858) протекла је у подели власти између кнеза с једне стране и Државног савета с друге, како је то било предвиђено Уставом из 1838. године. Савет који је сачињавала група неприкосновених народних вођа трудио се да на сваки начин ограничи кнежеву власт и спречи било какво успостављање независног кнежевског ауторитета. Томе је поговорила и чињеница да је Александар Карађорђевић био изабрани кнез, без наследног права. И мада је регуларна војска („гарнизона војство“) опет нарасла до пређашњег нивоа (око 3.000 људи), бојазан уставобранитеља да би кнез могао стећи јако упориште у војсци, утицала је да до стварања посебне гардијске јединице не дође. О томе сведочи мађарски глумац Габор Егреши када говори о српској војсци током свог боравка у Београду 1850. „Српска стална војска састоји се од два батаљона пешадије, једног ескадрона коњице и једне батерије артиљерије. Другог посла немају, сем што држе стражу око кнежевог Двора. Сви су на руски начин организовани и одевени.”²⁴ Према цртежу у Шематизму за 1852,²⁵ стражу у Двору давала је пешадијска чета (рота). На путовањима у Брестовачку бању кнеза је пратио коњички вод.²⁶ О којој врсти коњичке формације се ради, сведоче *Србске новине* поводом свечаности приређене у част доделе ордена свете Ане кнезу Александру 1846.: „Он (Свјетли Књаз) се возио на красном гала-интову на шест виловити коња; околу Њега јашили су на коњима Његови ађутанти, а пред Њим и за Њим једно оделение уланера”.²⁷ На портрету Арсенија Петровића из 1845. мали Кнежев син Петар, потоњи српски краљ, такође је приказан у уланској униформи, што јој у извесној мери даје посебан статус у овом периоду.

Током Светоандрејске скупштине регуларне војне јединице, одане кнезу и предвођене официрима, већином блиским кнежевим рођацима, ипак нису могле да се супротставе „народној вољи” и спрече његово уклањање с власти и прогонство.²⁸

Због тога је једна од првих брига кнеза Милоша, по повратку у Србију 1859. године, била да формира личну, телесну гарду. Коњички потпоручник Јован Варјачић одабрао је 12 угледних момака међу коњаницима и довео их на стан и храну у Кнежев конак. Такође пажљиво одабрани коњи за ове гардисте смештени су у кнежеву коњушницу. Са посебном пажњом кнез Милош је униформисао гардисте у нове мундире, по угледу на хусарске. Тиме је утврђен изглед гардијске униформе који се није битније мењао до почетка Другог светског рата.²⁹

Дужности ових гардиста биле су „у свако доба непремјено и тачно извршавати заповести Његове Светлости”, које су увек усмено давале командиру: о правима гардиста тада се није размишљало. Њихов први наступ био је на Тодорову суботу, на дан кнежевог рођења (24. фебруара) 1859. када су пратили кнезове Милоша и Михаила на причест у Палилулску цркву. Служби у Саборној цркви кнез Милош није присуствовао, али је упарађена војска испред цркве почасним плотунима из пушака и топовима из града и касарне обележила овај општенародни празник.³⁰

24 Божидар Ковачек, *Мађарски глумац Габор Егреши о свом боравку у Београду после револуције 1848/ 1849, у Београд у делима европских путописаца*, Београд 2003, 190

25 *Шематизам за Књажество Србију 1852*, Београд 1851, 30

26 Никола Христић, *Мемоари*, Београд 2005, 154

27 *Србске новине*, Београд, 1. октобар 1846, Број 78, Година XIII, 315

28 *Мемоари Стефана-Стевче Михаиловића*, Београд 1928, 203–216

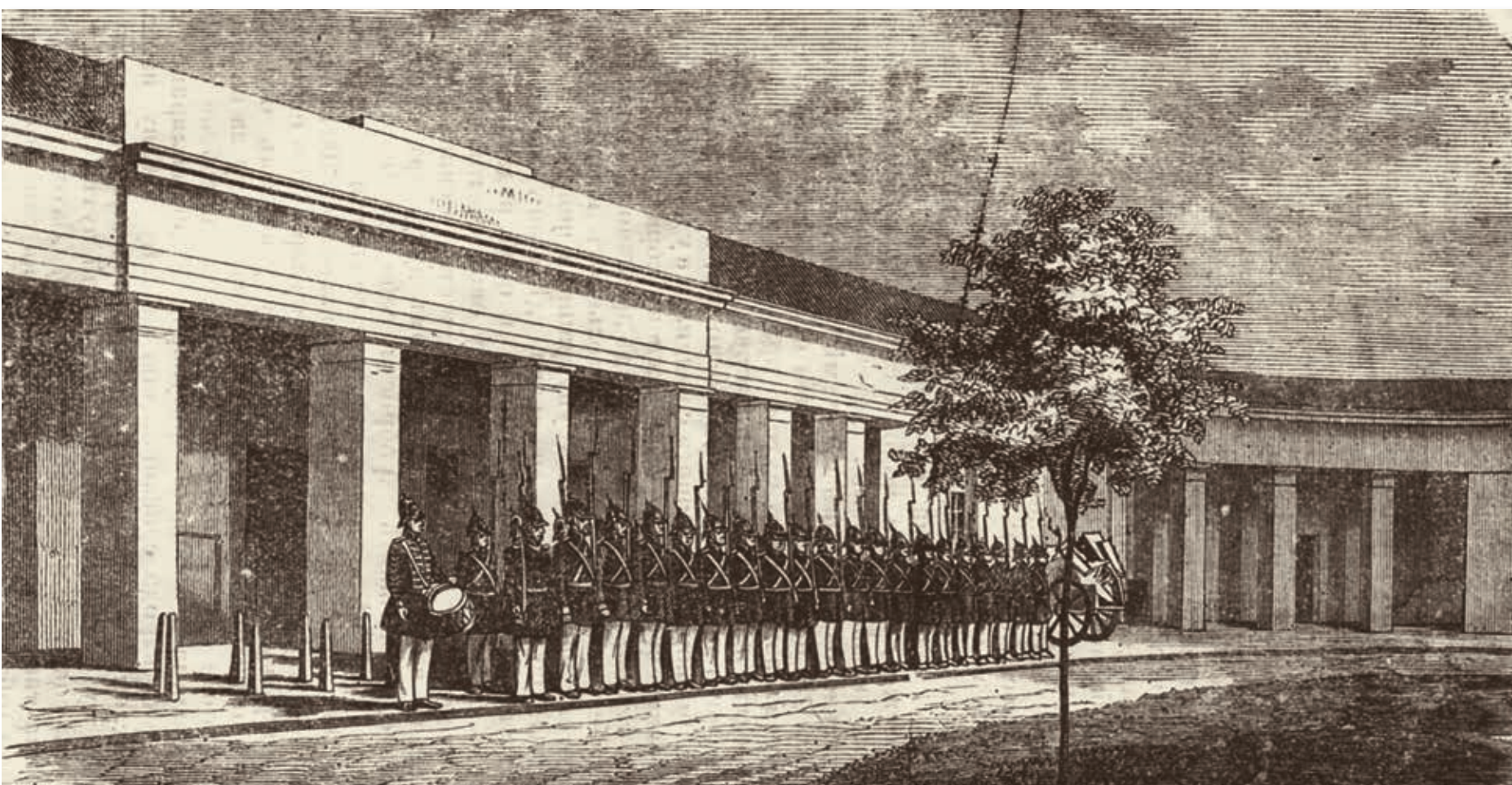
29 *Споменица...* 17

30 *Србске новине*, Београд, 3. март 1859, Број 27, Година XXVI, 103

← Кнез Петар Карађорђевић 1845, портрет
Арсенија Петровића (Народни музеј, Београд)

↓ Стража у Кнежевом двору, ксилографија
Едуарда Браумана, Велики београдски календар
за годину 1852. (Библиотека града Београда).
Иза постројених војника види се првобитни
изглед зграде страже

Кнежев ађутант, коњички поручник Јован
Варјачић, 1859, портрет Ђуре Јакшића
(Народни музеј Београд)

↓ Повратак кнеза Милоша у Србију 1859. цртеж
Стеве Тодоровића (Народни музеј Београд)

